

УДК 338.432:314.17:539.1.04

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В РЕГІОНІ РАДІОАКТИВНОГО ЗАБРУДНЕННЯ

В.М. Циганок

Державна агроекологічна академія України, м. Житомир

Розглянуті процеси міграції населення із зони радіоактивного забруднення, зміни в структурі населення, демографічна ситуація в регіоні, тенденції скорочення сільського населення, трудових ресурсів та зменшення обсягів агропромислового виробництва, зміни в соціальній сфері та вплив наслідків аварій на довкілля.

Дослідженнями встановлено, що в регіоні радіоактивного забруднення Житомирської області протягом 1986 – 2000 рр. спостерігалися значні динамічні процеси формування вражених радіонуклідами територій уточнення рівня радіації на них, визначались сталі тенденції скорочення сільського населення, трудових ресурсів та зменшення обсягів агропромислового виробництва.

За 15 років після аварії на ЧАЕС в зоні радіоактивного забруднення області знято з обліку 29 сіл, жителі яких переселені. Всього за ці роки час переселено з цього регіону 47,6 тис. жителів, в тому числі 17,3 тис. чоловік обов'язковому переселенню, решту вільному. Станом на 1.01.2000 р. в 703 населених пунктах 9 регіонів Житомирщини, віднесених до зони радіоактивного забруднення, ще проживало 381,7 тис. чоловік, що становить 16,5% від такої категорії населення в Україні. З цієї кількості у зоні обов'язкового відселення (II зона) в 46 населених пунктах проживає 4462 чоловік, в 293 населених пунктах зони гарантованого відселення (III зона) – 203,3 тис.чол., в 364 селах зони посиленого радіоекологічного контролю (IV зона) – 173,8 тис.чол. На землях України, де рівень забруднення вище 15 Кюрі на квадратний кілометр проживає більше 10 тис.чол., майже кожний другий – житель Житомирської області; дітей у віці до 14 років – майже 2 тис., з них третина проживає в області. Темпи переселення уповільнюються з кожним роком.

За 15 років, що пройшли після аварії на ЧАЕС, суттєво змінилася структура населення, потерпілих від катастрофи районів. Якщо на кінець 1986 року питома вага сільського населення в регіоні радіоактивного забруднення склала 66%, то на початок 2000 року – 56,1%. Міське населення за період досліджень зросло в регіоні на 30,5 тис.чол., або на 22,3%. Процес природного скорочення населення, який з 1990 року почався в регіоні, значно вплинув на демографічну ситуацію. Якщо у 1986 році природний приріст тут складав 1891 чол., то в 1990 році – зменшення населення складало – 808, а в 1999 р. – 3394 чол. Народилося у 1986 р. – 8323; у 1990 р. – 6253, а в 1999 р. – 4440 чол. Померло у 1986 р. 6432, а в 1999 р. – 7834, на 21,8% більше і на 76,4% більше, ніж народилося. Демографічні процеси, що відбуваються в північних регіонах, погіршили вікову структуру населення регіону і області. Продовжує спостерігатися вплив молодого, працездатного населення з більш небезпечних для здоров'я людей населених пунктів забрудненої зони. Так, в зоні безумовного переселення Житомирської області віковий склад населення молодше працездатного складає 16,1%, працездатного – 44%, старше працездатного – 39,9%, тоді як по аналогічній зоні в Україні відповідно – 21,5%, 48,9% і 29,5%.

Середньорічна чисельність робітників та службовців по регіону радіоактивної зони за 1986 – 1999 рр. скоротилося з 170 тис. до 136,7 тис.чол., в т.ч. промислового персоналу – з 50,1 тис. до 28,5 тис.чол.; працівників в будівництві – з 6,4 тис. до 4,1 тис.чол. За цей же період середньорічна кількість працівників колективних сільськогосподарських підприємств, держгоспів та інших форм організації сільськогосподарських підприємств зони радіоактивного забруднення скоротилося з 83,7 до 41 тис.чол., або в 2 рази. Тільки за 1999 рік кількість працюючих в сільському господарстві тут зменшилась на 7,5 відсотків.

Складні екологічні та демографічні обставини регіону Чорнобильської ядерної катастрофи посилюють труднощі економічного розвитку, породжують ряд глибоких і специфічних проблем у використанні ресурсного потенціалу АПК. На кінець 1999 року у виробничій сфері АПК цього регіону області функціонувало 221 КСП, 4 держгоспи, 3 міжгосподарські підприємства і 49 фермерських господарств. Протягом 2000 року у відповідності з Указом Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" на базі реформованих КП в регіоні створено 217 сільськогосподарських підприємств нової організаційної форми, питома вага яких в області складає 34,3%, з них 91 приватно-орендних підприємств (40,3); 88 сільських товариств з обмеженою відповідальністю (33,6%); 30 сільських виробничих колективів (34,9%). За 15 років після аварії на ЧАЕС в сільськогосподарських підприємствах регіону радіоактивного забруднення спостерігаються такі виробничі тенденції:

— загальна площа під посівами сільськогосподарських культур за період 1986 – 1999 рр. скоротилася на 137,3 тис.га, або на 34,7%, а питома вага в посівних площах області знизилася на 2,8 пп. і складає 30,5%;

— групу зернових культур відносно зменшено на 63,4 тис.га або на 38%, питома вага яких в площах області знизилася на 4,9 пп. Посівні площі картоплі скоротилися у 19,9 раза; овочів – у 6,2 раза; льону-довгунця – у 7,2 раза;

— при скороченні посівів зернових культур на 37,7%, виробництво зерна в регіоні дослідження знизилася до середньорічного рівня (1986 – 1990 рр.) в 3,3 раза; льоноволокна – 24,5 раза; льононасіння – 14,6 раза; картоплі – 41,5 раза; овочів – 12,5 раза. У всіх районах регіону за 1986 – 1999 роки знизилась урожайність цих провідних сільськогосподарських культур.

Спостерігаються негативні тенденції в розвитку галузі тваринництва в сільськогосподарських підприємствах регіону:

— поголів'я ВРХ в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності регіону радіоактивного забруднення скоротилося на 252,3 тис.голів, кількість його на 1.01.2000р. складала 132,9 тис. голів, що в 2,9 менше ніж у 1986 р. Кількість корів в господарствах регіону зменшено на 39,4 тис., або в 1,7 рази. Поголів'я ВРХ в господарствах населення (включаючи фермерів) радіоактивної зони на 1.01.2000 р. скоротилося порівняно до 1986 р. на 21,3%, а корів – на 15%. В підприємствах регіону утримують свиней на 48,9% менше, ніж у 1986 р. Тут залишилися лише 700 овець, у 1986 р. їх було 74,7 тис. У господарствах населення поголів'я свиней за досліджуваний період зросло на 8,9%, а овець – в 3,4 рази.

У 1999 році виробництво м'яса на підприємствах всіх форм власності порівняно з середньорічним обсягом за 1986 – 1990 рр. знизилася в 4,2 рази, молока – в 3,6 рази, яєць – в 11,5 рази. Якщо в 1986 – 1990 роках вісім районів північного регіону виробляли п'яту частину продуктів птахівництва від загальної кількості, то в 1999 р. лише 4,3%.

Продаж заготівельним організаціям продовольчої продукції по всіх категоріях господарств регіону радіоактивного забруднення у 1999 році зменшено порівняно з середньорічними показниками за 1986 – 1990 роки: зерна – у 4,6 рази; картоплі – у 65,4 рази; овочів – у 37,2 рази; плодів та ягід – у 2,8 рази; м'яса – у 8,4 рази; молока – у 6,8 рази; яєць – у 54,7 рази. Заготівлі льоноволокна – основної сировини для текстильної промисловості області – скоротилися в регіоні з 12,4 до 0,5 тис.т, або в 23,7 рази.

У 1999 році в аграрному секторі регіону радіоактивного забруднення вироблено валової продукції сільського господарства на 304,8 млн.грн. (у порівнювальних цінах 1996 року). Питома вага її у загальному обсязі по області знизилася порівняно з 1986 роком з 36,1 до 32,8%. За 1999 рік валова продукція знизилася на 11,9 млн.грн., або на 3,9%. Питома вага валової продукції сільськогосподарського суспільного сектора складає 28,6%; господарства населення та орендатори виробили 71,3% валової продукції; селянські і фермерські господарства – 0,1%. В більшості господарств не використовується ресурсний потенціал, пустують тваринницькі приміщення і комплекси. Технічні засоби, тракторний і автомобільний парк уже застаріли, відпрацювали амортизаційні строки, зношені, мають низьку продуктивність.

Продуктивність праці середньорічного працівника в цій галузі в 1999 році склала 2342,5 грн., що на 19,2% нижче, ніж в середньому по області. Порівняно з 1998 роком

продуктивність сільськогосподарської праці знизилась в регіоні на 6,7%. В Олевському районі виробляють валової продукції на середньорічного працівника на 1398 грн., в Лугинському – 1813 грн. В цілому регіону радіоактивного забруднення продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах знизилася вдвічі.

Техногенна Чорнобильська катастрофа завдає величезної шкоди навколишньому середовищу, виробничій діяльності, безпеці та здоров'ю людей. Занепадає соціальна інфраструктура регіону. Закриваються магазини, культурно-побутові заклади, школи, дитячі садки, лікарні тощо. Населення районів, що постраждали від аварії, обслуговує 1332, таких на чверть менше, ніж було у 1991 році. На 7,1% зменшилась у 1999 році. Кожен житель зони одержує платних послуг на 23,8%, а побутових – на 26% менше, ніж в середньому по області. Мережа підприємств громадського харчування всіх форм власності скоротилася до 1991 року на 32%.

У 1999 – 2000 навчальному році в регіоні працювало 372 загальноосвітні школи, це на 15% менше, ніж у 1985 – 1986 н.р. Кількість учнів у них скоротилася за досліджуваний період на 17 тис., або на 26,8%. Мережа постійно діючих дошкільних закладів за 1990 – 1999 роки зменшилась в сільській місцевості в 2 рази, а кількість дітей скоротилася в 3,5 рази. В Народницькому районі в 10 дитсадках, що залишилися, утримували у 1999 році лише 12 дітей, тобто в 30,6 рази менше, ніж у 1990 році. У Володарсько-Волинському районі 10 сільських дитсадків у 1999 році дітей не приймали. В районах, які постраждали від наслідків аварії ЧАЕС, як і в цілому по області, триває спад інвестиційної діяльності. Капіталовкладення за рахунок всіх джерел фінансування по регіону радіоактивного забруднення в інвестиціях області за останні 3 роки зменшилась вдвічі. Якщо у 1992 році частка капітальних вкладень, освоєних згідно з Програмою пом'якшення наслідків аварії на ЧАЕС, в обласному обсязі складала 33,3%, то в 1999 році – 12,8%.

Таким чином, в агропромисловому комплексі виникла гостра проблема прийняття на рівні держави, місцевих органів самоврядування і господарських управлінь цільових програмних документів щодо забезпеченню нормалізації життєдіяльності населення, продуктивному використанню трудового, ресурсного і соціального потенціалу регіону радіоактивного забруднення України.